

szellem. Én nem hiszek abban, hogy az ember formálja a tájat, abban még kevésbé, hogy a táj teszi az embert, de az meggyőződésem, hogy táj és ember, a hely és lakója rendeltetésszerűen összetartoznak, ami azt jelenti, hogy egy bizonyos táj csak egy bizonyos fajta – tőle függetlenül is vele rokon, mert számára rendeltetett – embert bír el; és megfordítva. Pataknak Kazinczyak, Tompák és Komáromi Jánosok kellettek, és nekik is Patak kellett. Miért?! Csak azért, mert csak kettőjük találkozásából, szimbiózisából születhetett újjá, és loboghatott messze világító lánggal a genius loci, az itt élni és virágozni rendelt szellem. [...]

Másutt, a szellem kisebb energiájú helyein is így van ez, de Patakon fokozott mértékben így van. Emberek, célok, eszmék, munkák, tanok itt mind idevalósiakká válnak. Nem nyeletnek el, mint sivatagban a forrás, nem is ők lesznek úrrá itt, hanem értékeiket, egyedüliségüket megtartva fejet hajtának az itt uralkodó szellemnek, elhullanak bele, mint a magot váró földbe a vetés, hogy azután a genius loci velük termékenyülve, a maga képét átörökítve, prolongálva szülje újjá őket.

Mi, akik ennek a helynek ezt a varázslatos erejét immár évtizedek óta szemléljük, ezért nem félünk soha, amikor megjelenik valaki kapuink előtt az új időknek új dalaival. Nincs új idő, amely megölhetné az itt uralkodó szellemet, és nincs új dal, amely itt eldalolva nem az itteni lélek színeivel megszépülve, erejével meggyarapodva, ható sugaraiban megnövekedve verődnek vissza.

És ugyanezért nyitjuk meg nyugodtan kapuinkat nagy találkozók közössége előtt is. Jöjjenek és szemléljék magukon, gondolataikon, terveiken, mondanivalóikon, a szükségükön és vágyaikon a csodát, a hely uralkodó géniuszának bennük való eláramlását. Jöjjenek és lássák meg, hogyan lesz úrrá egy konferencia témáján, előadóin, előadásain, azoknak formáján és tartalmán, és hogyan gazdagítja, szövi át azokat a maga sajátos színeivel anélkül, hogy egyetemes jelentőségükben partikularizálná őket a genius loci! [...]

Boldog leszek, ha szívünk egymás mellett megmelegszik, szellemünk az itt rendeltetéses szellemmel találkozik, szemünk pedig oda feltekintenek, ahonnan jön minden jó adomány és tökéletes ajándék, közöttük e helynek javai és e konferencia áldásai is.

A református kollégiumok hatása a magyar(országi) közművelődésre

A XVI. és XVII. századi magyarországi reformációra emlékezve a reformáció hónapjában, októberben, október 31-én mindenképpen, gyülekezeteinkben mindig szoltunk és szólunk a hitélet megújulásáról. A XVI. században létrejött kollégiumaink fő feladata volt a lelkész- és tanítóképzés, hogy munkájuk által újuljon meg templom és iskola, és újítsa meg népünket hitében és műveltségében egyaránt.

A múlt század második felében kollégiumaink – az egy debreceni kivételével – babiloni fogságban vagy pusztai vándorlásban voltak, ahogyan az abból való szabadulás után emlegették ezt az időszakot. Abban az időben, amikor csak a templom maradt az egyháznak, munkáját is igyekeztek sokféle módon a templom falai közé szorítani. Most, amikor egyre több iskolánk van (ez az egyre több nagyban elmarad az államosítás előtti aránytól), és lehetőségeink vannak a közművelődésben való részvételre, emlékezzünk azokra a reformáció korabeli és utáni prédikátorokra, tanárookra és diákokra, akiket Isten felhasznált

nemcsak egyházunk megújítására, de a magyar népünk lelki-szellemi ébresztésére és elevenítésére. Arról szólunk tehát, hogy milyen hatással voltak a református kollégiumaink az egész magyar közművelődésre. Beöthy Zsolt *A magyar irodalom kis tükre* című munkájában összefoglalóan így ír erről:

„A protestáns térítés – azaz a reformáció – a keresztyénség behozatala óta az első nagy művelődési áramlat, amely az egész nemzetet áthatja. Az új hit hirdetői százanként állnak elő egy minél mélyebbre ható és minél nemzetibb kultúra apostolai gyanánt. Prédikálnak, vitakoznak és zsoltárokat énekelnek a templomokban és a szabad ég alatt, vándorbotjukkal bejárva az országot; iskolákat alapítanak az ábécésektől az akadémiáig, köztük a máig virágzó sárospatakit, debrecenit, pápait; bámulatos irodalmi munkásságot fejtenek ki, és irataik közzétételére nagyszámú könyvnyomtató műhelyt rendeznek be és vezetnek, és a vásárokon maguk árulják sátrukban könyveiket; színpadokat állítanak s ellenfeleiket drámai játékokkal csúfolják meg. Az ő buzgalmuknak és tudásuknak köszönjük az első magyar nyelvtant, az első szótárakat, az első klasszikai fordításokat, s klasszikai módú verseléseink első magyar kísérleteit, az első magyar történeti munkákat. A nemzeti műveltség alaptétele, hogy a nemzet nyelvén szóljon, általuk valósul meg egész teljességében és kiterjedésében.” (48. o.)

Ezeréves magyar történelmünknek – gyermekkoromban mondtuk így, most már nyugodtan így mondhatjuk: ezeregyszáz éves történelmünknek – nagy százada volt a XVI. század, a reformáció százada. Nyomorúságos százada, és a hitbeli-szellemi magújulásnak a százada. Több történész elmondta már, hogy a XVI. században a keresztyénség sokkal mélyebbre hatolt népünk szívében, és jobban átformálta életét és gondolkodást, mint a keresztyénség XI. századi felvétele, a magyarok keresztyén hitre térése – inkább így mondhatjuk: térítése – tette azt.

Elcsodálkozhatunk azon, hogyan is történhetett az, hogy a század második harmadában szinte gomba módra nőttek ki, erősödtek meg és virágoztak a reformáció szellemében iskolák, kollégiumok. Hogyan is történt az, hogy 5–10 évvel a nagy nemzeti katasztrófa, a mohácsi vész után, iskolák létesültek Pápán, Mezőtúron, Sárospatakon? Valóban úgy lehetett ez, mint a gombáknál van: a spóráik benne vannak a földben, az avar alatt, és az alkalmas idő, az eső aztán életre kelti azokat. Hazánkban is megvolt ez az előkészítő munka, amit így nevezünk: előreformáció. A XV. század második felében közel 1300 diák ment tanulni – továbbtanulni – külföldi egyetemekre: Krakába, Bécsbe, Padovába. Hazajöve termékenyítően hatott az ott felszedett ismeretanyag a hazai egyházi és szellemi közéletben. A XVI–XVI. században német, svájci, holland és angol egyetemek a magyar kollégiumokból kikerült diákok továbbtanulási helyei. Élmény volt az is, amikor elindult egy-egy diák egy külhoni iskolába, de az is, amikor onnan hazatért. Olykor meg is verselték ezt az élményüket, és a búcsúünnepélyen felolvasták ilyen verseiket. Lássunk egy ilyen verset, amit Szikszai Fabricius Balázs írt Wittenbergből búcsúzva 1559-ben (Szikszai Fabricius Balázs 1561-ben került Patakra tanárnak, akit Makkai László az első igazi pataki pedagógusnak titulál (A Sárospataki Református Kollégium története. Budapest, 1981. 19.):

„Int az idő, cihelődjünk már, hívnak honi tájak,
Hogy az elég terhes útra kilépjén a láb.
Nincs nehezebb, mint megkezdett haladásba' megállni,
Így, mit alig kezdtünk, félbeszakítva marad.
Am, hogy a Sors bajait mind bölcs türelemmel előzzem,
Bátor léptekkel megyek a rosszak elé.
Hogy ha a Sors maga nem vígan mosolyogva nevet rám,
Én megelégedten bajban is élni tudok.

*Nektek, társak, akikre a dolgok jobbsorú léggöze vár,
Tudós kebleteket töltse be jó tudomány.
Kívánom, hogy vígan éljetez annyi sok évig,
Mennyit az agg rege mond Nestora élte felől.”*

(Gulyás József fordítása)

A középkor végén, az újkor elején nemcsak az egyházon belül kezdett pezsegni a lelki-szellemi élet, hanem azon kívül is. A humanizmusnak jeles képviselői voltak hazánkban is. Mátyás könyvtárában megtalálható volt mindaz a könyvanyag, ami értéket jelentett az akkori Európában. A gyulafehérvári Batthyány könyvtárban megvoltak az ún. előreformátorok prédikációs kötetei és magyarázatos *Bibliái*. Ott volt annak a Nicolaus de Lyranak prédikációs kötete is, aki Lutherre is nagy hatással volt. (Innen az akkori szólás-mondás: „*Si Lyra non lirasset, Lutherus non saltasset – Ha Lyra nem lírázott volna, Luther sem táncolt volna.*)

A reformáció szellemében megerősödött vagy újonnan létesült iskolák és kollégiumok kivétel nélkül a törökök által megszállt Magyarországon és Erdélyben működtek. Pápa, Sárospatak, Mezőtúr, Debrecen a legelső időkben, majd Miskolc, Várad, Gyulafehérvár, Kolozsvár a következő időszakban jövőt formáló, nemzetet megtartó szellemi erődkékké váltak. Huszár Gál szép hasonlata a debreceni kollégiumot jellemezte, de mindegyik kollégiumra érvényes és igaz volt: világító lámpás volt mindahány a maga helyén. Sokan láthattak már olyan térképet, amely azt ábrázolja, hogy Magyarország mely pontjain vannak rádiós vagy televíziós műsorszóró adók, ill. erősítők. Kisebb-nagyobb körök jelzik az általuk beszórt területet, és ezek a körök sok ponton összeérnek. Ez volt a szerepük a kollégiumoknak a XVI. századtól szinte a XX. századig: a maguk partikuláival behálózták, lefedték Magyarország nagy részét, oroszánrészt vállalva így egész népünk közművelődésében.

A hitre hívást, a hitre jutást az Isten ígéje, a *Biblia* végezte el. Egész sor rész-bibliafordítás készült el a XVI. században, míg Károli Gáspár azt adta, amit tudott: magyar nyelven az egész *Szentírást*. De a *Bibliát* kézbe is kellett adni, tehát ki kellett nyomtatni, és el kellett juttatni minél több helyre. Ezért nyomdákra volt szükség. Ez a még nem is olyan régi találmány óriási szolgálatot tett a reformációnak. A feltaláló Gutenberg elsőként bibliai szöveget nyomtatott ki. Az első magyar könyv is bibliai szöveg volt, a *Korinthusi levél*, amelyet Komjáti Benedek fordított le, és nyomtatott ki Krakkóban 1533-ban. A mai Magyarország területén megjelent első könyv is *Biblia* volt, Sylvester Jánosnak 1541-ben Sárváron megjelent *Újszövetsége*. Volt nyomda, amelynek felállítása, létesítése egyetlen célt szolgált, egyetlen könyvnek a kinyomtatását, a *Bibliáét*. Mantskovit Bálint vizsolyi nyomdája volt ez, mely 800 példányban kinyomtatta az első magyar teljes *Bibliát* 1590-ben. A Felvidékről elűzött Huszár Gál nyomdász-prédikátor – „*az újító, a nép között tévelygéseket hintő, zenebonát szító Gallus*”, ahogyan őt emlegették ellenlábasai – magával vitte nyomdáját Debrecenbe, és szinte egyik napról a másikra nyomtatta ki a maga és mások hitépítő iratait, és a támadásokra késedelem nélkül megírt válaszokat, vitairatokat.

A német anyanyelvű, de magyarrá lett Heltai Gáspár Kolozsváron állította fel nyomdáját, amely még halála után is működött; özvegye folytatta a könyvek kiadását. (*Chronica az magyaroknak dolgairól* c. könyvét halála után, de még halála évében 1575-ben jelentette meg özvegye. Ennek eredeti példánya itt, a pataki Nagykönyvtárban is megvan.) Tankönyvek, hittankönyvek, hitbuzgalmi iratok mellett a kolozsvári polgárok igényeinek megfelelően világi jellegű szépirodalmi munkák is jelentek meg nyomdájában.

A közművelődésért a reformáció után sokat tevők között van az a nyomdász, akinek betűíért Európa-szerte versengtek, és aki művészi tökélyre emelte a nyomdászmesterséget.

Misztótfalusi Kis Miklós volt ez, a legszebb korabeli magyar *Bibliának*, az „*aranyas*” *Bibliának* a kiadója. Nemcsak ez a *Biblia*, de több más könyve is Hollandiában jelent meg. Nem mesterség, nem megélhetési forrás volt nála a nyomdászat, hanem misszió. Lássuk, hogyan ír az 1686-ban, Amstelodamban (Amszterdamban) megjelentetett Szenczi-féle zsoltáros-könyv előszavában:

„Előljáró beszéd: Szeretett Nemzetem!

...Igyekezted, inkább annál, mint eddig szoktad, a könyvekhez, az írásokhoz való értéssel magadat ékesíteni. Bizony nem semmi ékessége, nemessége, világa és bódogsága ez a nemzetnek, s akármely magános személynek is; amint ezzel ellenben az írás-tudatlanság motska, parasztsága, setétsége, félszége és nyavalyája... Ha valaki többre nem mehet, bár tsak a maga születési nyelvén tudja olvasni az írásokat, tsak ezzel is nagy sok jókra segítheti magát. Ezt követik más keresztyén nemzetségek, melyek között akik bujdosnak, látván ezeknek ezeránt való nagy bódogságukat, nem gyözzük eléggé az állapotjukat magasztalással tsudálni; s a miénket szánakozással szégyenleni. Itt keresve kellene keresned, míg találnál olyan személyt, aki olvasni ne tudna; még pedig amint a férfiak, úgy az asszonyi állatok között. Ahonnét léssen az, hogy az Tudós Emberek által kiváltkép az ő magok nyelveken, és a nép is a könyvek szeretője és becsülője lévén, azoknak olvasása által ugyan el árad köztök a tudomány, amelly vagyon az Isten beszéde és a vallás körül. Miért nem lehetne, ha nem szinte így, legalább jobban és nagyobb mértékben annál, mint most vagyon közöttünk?”

Hozzáteszem ehhez a buzdításhoz azt, amit Comenius mondott itt pataki tanárkodása idején: „*Oh magyarjaim, ne vágyjatok idegen iskolákra és könyvekre, hanem szerezetek magatoknak hazátokban gazdag aratást.*”

Lefordították a *Bibliát* a XVI. századi reformátor eleink, a nyomdászok főúri patrónusok segítségével kinyomtatták és terjesztették azt. De ahhoz, hogy azt minél szélesebb körben tudják olvasni – a reformáció tudatosan ezt tűzte ki célul –, olvasni kellett megtanítani minél több embert. Ehhez iskolák kellettnek. Bár a kollégiumoknak nagy vonzaskörük volt – a debreceninek, a patakinak is; az ország messze eső területeiről is vonzották a diákokat nemcsak a XVI–XVII. században, de ez így van mindmáig. De nem elit iskolák voltak ezek, hanem népiskolák a szó legnemesebb értelmében. A közoktatást és közművelődést az egész nép javára igyekeztek végezni. Ennek a tudatosan szervezett és végzett missziós munkának külön neve is lett, amely a református kollégiumok sajátja volt: ez volt a *partikuláris iskolarendszer*.

Nemcsak vonzott magához diákokat egy-egy kollégium, hanem kisugárzott a maga régiójába. Résziskolákat, még pontosabban fordítva e latin szót: résziskolácskákat alakítottak ki a maguk körzetében. Elöl járt ebben Debrecen, de megvolt a maga partikuláris körzete Sárospataknak is. Az anyaiskolákhoz – mondjuk ezt is latinosan: az alma materhez – kisebb és nagyobb községekben iskolák tartoztak. *Hármas kötődésük* is volt a kollégiumokhoz e partikulárisnak. *Először* az, hogy a tanítóikat – a rektorukat – az anyaiskolától kapták. (Gyakran itt gyűjtötték össze a végzős diákok a külföldi tanulmányutakhoz szükséges pénzt, vagy annak egy részét. Így került ki ebből a kollégiumból dédnagyapám, Benke György Felsőcécére 1861-ben, és ott megszerették, és ő megszerette dédnagyanyámat, így nem fejezve be tanulmányait nem pap, nem lelkipásztor lett, hanem lévita tanító hosszú élete végéig.) *Másodszor*: ugyanaz volt a tananyag, a módszer, a célkitűzés ezekben az iskolákban, mint az anyaiskolában. *Harmadszor*: innen kapták a továbbtanuló és jó képességű diákokat a kollégiumok. Az ún. Geleji-kánonok szerint „*Az oskolák tárgyait úgy osszák be és tanítsák, hogy azokból a tanítványok a nagyobb oskolákba elméjük magasabb művelődésére szerencsével átmehessenek.*”

Hogy milyen jól működött a partikuláris rendszer, és szinte a comeniuszi buzdítás vált valóra abban, hogy itthon is milyen gazdagságra lehetett szert tenni annak, aki igyekezett arra, szemlélteti Keresztesi József életrajza. Ő 1748-ban született Veszprémben. Önéletrajzában így ír változatos, de mindig előre és felfelé ívelő pályájáról akkor, amikor bizony a protestáns iskolaügy útja nem rózsás, hanem tövises volt a restaurációs, abszolutisztikus Magyarországon:

„Még gyenge koromban nem lévén más mód: az édes atyám tanított olvasásig; ekkor vitt Vámosra Pálfi János oskolamester keze alá, akinél asztalt is tartott. Innen 2 év múlva F[első] Őrsre vitt Gönczi Mihály mesterhez, tiszt. Galgóczi Sámuel úrhoz asztalra. Anno 1760. áprilisában, 12 éves koromban M[ező] Keresztesre elvitt az édes atyám magával a testvér nénjéhez Nagy Gergelynéhez.” A vámosi kis partikulából tehát a mezőkeresztesi nagyobb partikulába került. „Itt az első mesterem volt – folytatja önéletírását – Dörögő Pap István, aki anno 1760. meghalván, lett helyette tiszt. Veress István úr, mostani szikszai pap, kinek sokkal tartozom, conjugatiót és grammaticát a[nno] 1761. revocalván, syntaxista voltam másfél esztendeig. Poeta a[nno] 1764. Innen... Miskolcra mentem subscribálni, és deákká lettem a[nno] 1765. tiszt Miklós Sámuel úr keze alatt, ahol 7 hét múlva halálos betegségbe esvén 6 hétig viselte gondomat Szuhai Istvánné asszonyom. A[nno] 1776. papoltam először mélt. Vay Ábrahámné asszony udvarában ex Pred 2,3 (»A' nevetésrül azt mondom, hogy bolondhoz illik az! a' vigasságról pedig: mit használ az?«). – A rethoricát, logikát és methaphisicát 2 esztendeig tanulván a[nno] 1767. die 30. sept. a Sáros pataki collegiumban suscribáltam. Innen még vissza sem értem, midőn Miskolcra a consistorium Lator János helyébe declinisták praeceptorává tett, mely hivatalt viseltem másfél esztendeig.” Majd így folytatja: „1769. tetszett collegiumba, de nem Patakon, hanem mások javasolásokra, ámbár az atyám egészen meg nem egyezett benne, Debreczenbe menni.” Itt Keresztesi szépen beilleszkedett az iskola rendjébe, és már 1776-ban a „poéták publicus praeceptorává” (nyilvános tanítójává) lett. Ezután újra az ő szavai következnek: „1777. die 6. jan. a böszörményi iskola rektorságra designáltattam”. Innen indult peregrinációba, azaz külföldi egyetemekre tanulni. Böszörmény városa 8 R. fl. 30 kr-ral látta el, és egyes emberektől is kapott 1–2 forintokat vagy 20–30 krajcárt. Franekeri, utrechti egyetemek után jött haza 1780-ban, és 1783 elejéig Debreczenben volt, majd 1783-ban vértesi, 1784-ben nagyvárad, majd 1787-ben pedig szalacsi pap lett. Különösen mint nagyvárad pap széles körű irodalmi tevékenységet fejtett ki. 1812-ben Szalacson halt meg 64 éves korában.

Az anyaiskolából mentek ki a nagy és végzős diákok a partikulákba. Volt idő, amikor a pataki iskolában végzett tanítók a Magyarország nyugati régiója iskoláiba is eljutottak (Nagyszombat, Szenc, Érsekújvár, Pápa) éppúgy, mint a török hódoltsági területén is tanítóskodtak (Ráckeve, Tolna, Nagykőrös, Kecskemét) és Erdélyben: Torda, Vízakna, Fogaras, Kovászna. Természetesen Felső-Magyarországot és Tokaj-Hegyalját Patak látta el rektorokkal, azaz tanítókkal. Olykor a jegyző munkáját is végezték, és így a jobbjára írástudatlan jobbágyságnak is nagy segítséget tudtak nyújtani. Sokoldalúan segítettek népüket, ahonnan jöttek. A pataki iskola egyik épületét Trójának nevezték. Így magyarították annak idején ez épület nevének jelentését: „Mintegy trójai falóból jöttek ki a kegyes és tudós emberek, akik most szerte Magyarországon az iskolákban és egyházakban dicséretesen szolgálnak.”

Visszatekintve iskoláink, kollégiumaink múltjára, megismerhetjük nemes hagyományainkat, ahonnan meríthetünk, ahonnan mintát vehetünk. Nehéz, kilátástalan helyzetekben iskoláink utat mutattak, jövőt készítettek. Újjáéledt vagy újonnan alakult iskoláink munkáján legyen Isten áldása, hogy azok tanárai és diákjai is áldásul lehessenek környezetük-

nek, sok helyen közömbössé lett, hitét veszett vagy alvó gyülekezeteinknek, utat kereső népünknek!

Benke György

Irodalom. *Bíró Sándor–Bucsay Mihály–Tóth Endre–Varga Zoltán:* A magyar református egyház története. A Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiája, Sárospatak, 1995; *Bitskey István:* Hitviták tüzeiben. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978; *Kocsis Elemér* (szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. Református Zsinati Iroda, Budapest, 1988; *A Tiszánineni Református Egyházkerület Elnöksége* (szerk.): A Sárospataki Református Kollégium története. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981.

A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának ásvány-, kőzet- és ősmaradvány-gyűjteménye

Visszatérve gimnáziumi éveim helyszínére, meglevenedik előttem egy közel 500 éves történet. A Kollégiumról a Nagykönyvtár vagy a híres pataki öregdiákok jutnak először eszünkbe, engem mégis egy kevésbé ismert része fogott meg, a gimnázium második emeletén található ásvány-, kőzet- és ősmaradvány-gyűjtemény. A tanórák kezdetét megelőzően sokszor megálltam a szekrények előtt, hogy megcsodáljam az ásványok titokzatos világát. Végzősként találtam rá egy tanulmánykötetre, amelyben Szabó Józsefnek, „*a magyar geológia atyjá*”-nak az iskola számára adományozott kőzetgyűjteményéről olvashattam.¹ Ezután kezdett el foglalkoztatni a gyűjtemény és annak története. Ennek eredményeként az egyetemi Tudományos Diákköri Konferenciára a Szabó Józseftől származó részből dolgozatot írtam. Most a földtani anyag egészéről szeretnék képet alkotni. A gyűjteménnyel előttem kevesen és kevésbé részletesen foglalkoztak, sok helyen éppen csak megemlítik.² Ebben kivétel Szakáll Sándor tanulmánya a középiskolai ásványgyűjteményekről,³ amely kiindulási pontként szolgált számomra. Hozzá hasonlóan leginkább az iskolai értesítők⁴ alapján dolgoztam, de sok más forrás is került a kezembe, amelyek kiegészítették az olvasottakat. A Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Levéltárában öt leltárkönyvet talál-

1 *Zelenka Tibor:* Szabó József nyomában a Tokaji hegységben. In: Gál András szerk.: A Zempléni-hegység tudományos feltárói és gazdaságfejlesztői. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete és Szerencsi Bocskai Gimnázium, Nyíregyháza–Szerencs, 2012. 8–13.

2 Például: *Pantó Gábor:* Szabó József Hegyalján. In: Földtani Közlöny 96. köt. 2. sz. 1966. 140–142. és *Gellai Mária, Baross Gábor:* Fejezetek és gondolatok a földtani természetvédelem kialakulásáról, tartalmáról (és mai helyzetéről), avagy a hazai földtani természetvédelem 569 éve. In: Földtani Közlöny 125. köt. 1–2. sz. 1995. 149–165.

3 *Szakáll Sándor:* A magyarországi középiskolák ásványgyűjteményei. In: *Kecskeméti Tibor, Papp Gábor* szerk.: Földünk hazai kincsesháza. Tanulmányok a magyarországi földtudományi gyűjtemények történetéből. Studia Naturalia 4. Budapest, 1994. 247–262.

4 A Sárospataki Református Főiskola akadémiai és gimnáziumi értesítői (megjelent: 1857–1949 között szinte minden évben, későbbiekben röviden Értesítő), Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei (továbbiakban: SRKTGy) Nagykönyvtár, olvasóterem, ill. sok évfolyam online is elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_sarospatak/#